

GUISCAFRE, Jaume (2008): *El rondallari Aguiló. Transcripció, catalogació i estudi introductor.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 606 p.

La recuperació, l'any 1991, de l'important fons documental de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya (1921-1936) i la inestimable tasca de Josep Massot i Muntaner que, des d'aleshores, ha dedicat una bona part del seu temps a ordenar, inventariar i editar-ne progressivament els materials ha permès posar a l'abast dels investigadors i del públic en general una valuosa documentació i, alhora, ha esperonat la realització d'estudis que mostren la important activitat de recollida del patrimoni folklòric català que es va dur a terme durant el segle XIX i el primer terç del segle XX als Països Catalans. Pel que fa al folklore narratiu, l'estudi del *Llegendari valencià* de Francesc Martínez i Martínez realitzat per Josep M. Baldaquí (1995) a partir dels materials inèdits localitzats al fons de l'Obra del Cançoner n'és un exemple significatiu.

En aquesta mateixa línia cal situar l'estudi de Jaume Guiscafè, que s'ha nodrit, sobretot, de la documentació del fons Aguiló que es conserva a l'Obra de Cançoner Popular de Catalunya, tot i que l'autor també ha utilitzat informació procedent d'altres arxius, com per exemple la del fons Aguiló de la Biblioteca de Catalunya.

El llibre de Jaume Guiscafè suposa una important contribució per als estudis de folklore i, més concretament, per als de rondallística, ja que estudia la que constitueix la primera col·lecció de rondalles realitzada en els Països Catalans i també la més extensa en relació a les que van ser publicades durant el segle XIX. La col·lecció està constituïda per cent seixanta-nou rondalles que Marià Aguiló va recopilar amb l'objectiu de publicar-les, tot i que no ho va arribar a fer. Ara, Jaume Guiscafè ens presenta aquesta col·lecció transcrita, catalogada i acompanyada d'un excel·lent estudi introductor.

Jaume Guiscafè ha fet una edició crítica del *Rondallari Aguiló* amb el mètode i els instruments propis de la folklorística, dels quals l'autor n'és un bon coneixedor i que en part deu, com ell mateix apunta en el llibre (p. 11), al mestratge de Josep Antoni Grimalt, pioner en la catalogació de les rondalles catalanes i responsable de l'edició crítica de l'*Aplec de rondalles mallorquines d'en Jordi d'es Racó* (1996-) d'Antoni M. Alcover.

El propòsit del llibre està clarament definit en el prefaci, on l'autor en detalla els següents objectius: situar la figura d'Aguiló en el panorama de la rondallística catalana del segle XIX; valorar la seva tasca rondallística i avaluar-ne la influència; analitzar-ne l'ideari rondallístic; i catalogar les versions del rondallari (p. 6). Aquests objectius s'acompleixen amb escriure al llarg del llibre, que conté dues parts clarament diferenciades: la introducció i el rondallari pròpiament dit.

La introducció (p. 13-98) és un extens estudi que aporta novetats interessants per a la història del folklore català, una història que encara està per fer, però a la qual es va contribuint de mica en mica amb la publicació d'estudis teòrics, com els realitzats per Josep M. Pujol sobre Manuel Milà i Fontanals o sobre Pau Bertran i Bros, que posen de relleu la important tasca realitzada pels folkloristes catalans. En una línia semblant, la publicació del *Rondallari de Pineda* de Sara Llorens, a cura de Josefina Roma (2006), ha permès disposar de l'edició crítica d'una col·lecció de cent dues rondalles, fins ara inèdites, recollides en els primers anys del segle XX, que es conserven al fons del folklorista Rossend Serra i Pagès dipositat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

L'estudi introductori del *Rondallari Aguiló* és el resultat d'una investigació minuciosa per a la qual l'autor ha utilitzat una extensa documentació formada per fons inèdits, epistolaris, articles i llibres. Aquesta documentació és analitzada i enriquida amb comentaris interpretatius, molt ben fonamentats, que permeten entendre l'abast de l'activitat folklòrica d'Aguiló en el context de la folklorística catalana, espanyola i universal.

L'autor explica de forma clara i concisa la influència directa i indirecta que Marià Aguiló va exercir sobre els folkloristes coetanis o sobre els immediatament posteriors a ell, entre els quals destaquen: Manuel Milà i Fontanals, Francesc Maspons i Labrós, Pau Bertan i Bros, Terenci Thos i Codina, Jacint Verdaguer i Antoni M. Alcover.

A continuació, l'autor analitza els elements que ajuden a entendre l'ideari de Marià Aguiló. L'anàlisi té la virtut de contribuir a superar alguns dels tòpics que una bona part de la crítica havia atribuït de forma majoritària a Aguiló. Per exemple, pel que fa al paper que va exercir la dida, Antònia Canyelles, en el desvetllament del seu interès per la poesia oral, Guiscafrè destaca la «contenció i objectivitat amb què Aguiló recorda Antònia Canyelles i les qualitats que li atribueix –una dona de memòria privilegiada, que sabia llegir i escriure, que es dedicava a l'ensenyament i que vivia a Palma–». Com observa molt bé l'autor, «la imatge que ens ha llegat Aguiló de la seva dida contrasta amb la que varen crear els seus deixebles i panegiristes», ja que aquests van mitificar la seva figura i en van transmetre una imatge idealitzada que van fer extensible al folklore com a fenomen (p. 25). Així, es va difondre una imatge de la dida esbiaixada i idealitzada: «pagesa a l'antiga», «sana de cos y ánima», «dona excel·lent y senzilla», «arxiu vivent de la tradició poètica», «sense lletres ni estudi» (pp. 26-27). La descripció que Aguiló fa de la dida correspon, en efecte, al que avui dia definiríem com una «informant competent», és a dir, una persona que coneix un repertori i que té l'habilitat de transmetre'l, independentment de la condició social i del nivell d'estudis que tingui, mentre que la definició dels seus deixebles correspon a la «informant ideal» que la concepció romàntica del folklore va contribuir a crear.

Un altre aspecte destacable de l'anàlisi que ens ofereix Guiscafrè és el que assenyala Aguiló com el pioner de la rondallística no només als Països Catalans sinó també en altres cultures properes. Així, sabem que el 1841, quan Aguiló tenia 16 anys i encara no coneixia la col·lecció de rondalles de Perrault ni la dels Grimm, «va començar a recollir versions rondallístiques amb la intenció de constituir-ne una col·lecció» (p. 32). Per situar en una perspectiva adequada aquesta activitat recollectora d'Aguiló, Guiscafrè ens recorda que el primer volum dels *Kinder- und Hausmärchen* dels germans Grimm va aparèixer el 1812 (quan Aguiló tenia tretze anys), que els primers reculls de rondalles italianes no van aparèixer fins a 1866 i que la recerca veritable de rondalles a França no va començar fins a 1870 (p. 32).

Un altre aspecte rellevant d'aquesta introducció fa referència a la hipòtesi, molt ben fonamentada per Guiscafrè, que Aguiló va conèixer les rondalles publicades pels Grimm a partir de la traducció que se n'havia fet al francès i que a ell li devem la introducció a Espanya, a principi de la dècada dels cinquanta, d'aquesta obra dels fundadors de la rondallística europea (p. 32).

És especialment destacable l'esforç de Guiscafrè per documentar i situar els anys de recollida de les rondalles ateses les poques dades de caràcter geogràfic o cronològic que contenen les anotacions realitzades per Aguiló. Així, les dades que aporta Guiscafrè deixen prou clar que Aguiló es devia dedicar a la recollida de rondalles entre els anys 1854 i 1864, una època en què va realitzar estades a Madrid, Saragossa i Andalusia (p. 34).

L'autor també desvetlla altres aspectes, fins ara desconeguts, de l'activitat d'Aguiló com a rondallista, com per exemple, quins van ser els informadors, els col·lectors i els redactors de les rondalles, com va ser concebut el projecte d'edició del rondallari, el valor que Aguiló va donar a les variants d'una mateixa rondalla, i per què Aguiló no va publicar les rondalles que havia recollit durant anys. Sobre aquesta darrera qüestió, sovint força controvertida, Guiscafrè n'analitza les causes i en destaca com una de les més decisives la dificultat que va tenir Aguiló per establir un model literari per a la redacció de les rondalles (p. 42-44).

Un altre apartat de la introducció, el dedicat a la descripció del rondallari (p. 81-86), és especialment interessant ja que s'hi aporten dades sobre el nombre de versions i la seva procedència, així com la dis-

tribució de les versions per gèneres i per tipus. Aquest darrer aspecte constitueix el preàmbul del rondallari pròpiament dit ja que l'autor ha optat per un sistema d'ordenació de les versions que no es correspon a l'ordre que apareix en el «Registre de les rondalles» que va preparar Aguiló, sinó que, seguint el mètode que és habitual entre els estudiosos de la rondalla, presenta les versions ordenades per tipus d'acord amb el sistema de catalogació d'Aarne/Thompson/Uther [ATU]. Guiscafè identifica vuitanta-set tipus de rondalles que tenen correspondència amb els que inclou el catàleg internacional *The Types of International Folktales* (Uther 2004), alguns dels quals són tipus documentats per primera vegada als Països Catalans i estan representats, fins i tot, amb més d'una versió. Aquests tipus, amb el nombre de versions indicat entre parèntesis, són els següents: 304 (1), 502 (3), 779 (1), 811A* (1), 875A (3), 1296 (1), 1422 (1). La localització d'aquestes versions ha permès, doncs, ampliar els tipus catalans documentats i incorporar-los al catàleg *Index of Catalan Folktales* d'Oriol/Pujol (2008).

A més de la informació sobre els tipus, Guiscafè dona el percentatge de versions, d'acord amb una distribució per gènere, amb el següent resultat: rondalles d'animals (0,59%), rondalles meravelloses (62,13%), rondalles religioses (5,32%), rondalles d'enginy (15,97%), rondalles del gegant beneït (1,18%), contarelles (9,46%) i rondalles formulístiques (1,77%). Aquesta distribució posa de manifest que el nombre major de versions que constitueixen el *Rondallari* correspon al grup de rondalles meravelloses, una dada que s'explica perquè aquest era el gènere més ben valorat pels folkloristes de l'època.

La introducció també inclou un apartat dedicat a la tipologia textual de les versions (p. 87-96) en què l'autor fa una distinció teòrica entre la rondalla autèntica, la metarondalla i la rondalla d'autor a partir de les aportacions de disciplines com la teoria de la literatura, la narratologia i la perspectiva contextual en la folklorística. Les definicions que dona Guiscafè sobre aquests diferents «estats» en què es pot trobar una rondalla són molt clares i precises i ajuden a entendre molt millor la naturalesa d'aquest gènere de la narrativa oral. Finalment, l'apartat dedicat a les conclusions (p. 97-98) permet conèixer els trets més rellevants obtinguts en la investigació i dona resposta als objectius que l'autor s'havia marcat des del principi.

La segona part del llibre constitueix el rondallari pròpiament dit. En aquesta part, l'autor presenta el «Registre de les rondalles» (p. 101-105) que Aguiló va elaborar per al *Rondallari*, en el qual es poden llegir comentaris de diversa mena sobre cada rondalla: qui la va contar, on va ser recollida, la seva valoració, la referència a altres versions publicades, etc. A continuació, el «Pròleg» (p. 107-123) que Aguiló va preparar per al *Rondallari* permet conèixer diversos aspectes sobre l'activitat de recollida de rondalles, els informants i les versions. Així, per exemple, són il·lustrats els comentaris sobre la dificultat de reproduir en un text les rondalles, tal i com són explicades, que Aguiló expressa de la següent manera: «reconèixer l'esquelet, l'ossamenta, és fàcil, [...] donar forma és difícilíssim: queda una narració híbrida, que ni és del poble ni és de l'autor, perquè és dels dos» (p. 108) i «la rondalla que fa tan de bon escoltar de la boca de les nines o de les velles sol ser de molt mal llegir en les col·leccions literàries» (p. 118).

A continuació, Guiscafè realitza, amb bon ofici, un treball sistemàtic i aprofundit en el que constitueix pròpiament l'edició crítica de les versions del *Rondallari*. El mètode es basa en la transcripció rigorosa i clara dels textos i en l'agrupació de versions per tipus. L'ordenació segons un criteri tipològic li permet treballar amb grups de versions que tenen un mateix argument i, així, pot dur a terme l'anàlisi comparativa de forma eficaç. Els catàlegs d'Oriol/Pujol (2003) per a l'àrea catalana, Camarena/Chevalier (1995-) per a la hispànica i Delarue/Tenèze (2002) per a la francesa hi són contínuament referenciats.

El fet de disposar de tot el material que Aguiló va recollir per al *Rondallari* té l'avantatge de poder estudiar aquest material en brut. De fet, si el rondallari hagués estat publicat, potser aquestes versions i les anotacions de treball de camp s'haurien perdut. En canvi, ara podem veure com era el material de partida, quina era la llengua utilitzada, quins van ser els col·laboradors que van escriure les versions per a Aguiló, etc. Disposar d'aquests textos té un gran valor, ja que s'hi poden copsar diversos estils de redacció, des d'esquemes fins a versions més elaborades, i s'hi poden analitzar els diversos estats de la llengua emprada (textos en català amb expressions sintàctiques castellanes, textos en castellà amb expressions en català –normalment fórmules rimades o expressions lexicalitzades–, etc.).

Cada grup de versions va seguir de la descomposició de la rondalla en episodis, amb la descripció alfanumèrica a la manera del catàleg de Delarue/Tenèze (2002), i de la llista de motius d'acord amb el *Motif-Index of Folk-Literature* d'Stith Thompson (1993). Aquesta tasca de descomposició de les rondalles en unitats més petites, que és de gran ajuda per als investigadors, és molt laboriosa i, per tant, és molt d'agrair que l'autor l'hagi dut a terme de forma tan acurada.

L'estudi de cada tipus, amb la referència als aspectes característics de les versions, constitueix, en cada cas, una petita monografia, que incideix en els aspectes més remarcables de les versions. Aquests estudis denoten, per exemple, la independència de les versions d'Aguiló respecte de les publicades pels germans Grimm, que són les més conegudes pel públic d'avui pel fet d'haver estat publicades en llibres de literatura infantil i, en alguns casos, utilitzades per a la producció de pel·lícules de dibuixos animats.

Un exemple que reflecteix aquesta especificitat de les versions del *Rondallari* el tenim en el tipus ATU 510A, que correspon a la rondalla de la Ventafocs, de la qual Aguiló en va recollir set versions. La cinquena versió, que du per títol «Qüento. La Ventafocs» és força interessant, ja que s'hi aprecia el paper actiu que té la protagonista, com reflecteix, per exemple, el següent fragment: «Les noies petites tenien tanta enveja a la gran que encara la maltractaven molt més que no pas antes i ella, cansada d'aquell viure, se'n va anar a viure a casa el rei per criada i se'n va emportar tot lo seu, amb totes les joies que el rei li havia regalat, i a casa del rei n'estaven molt contents d'ella» (p. 306). En aquesta mateixa versió, la noia també resol a favor seu l'acció que li disputa la mare del rei, la seva competidora: «Un dia el rei va estar malalt i li varen dir si sabia fer una sopa ben feta i ella va dir que sí, que ja la faria. I de seguida se posà a fer la sopa tan bé com va sapiguer i quan la va tenir feta, ab la mare del rei, la va anar a buscar per portar-la an el rei i ella va dir que ja l'hi portaria. Però la mare també l'hi volia portar i varen tenir una mica de disputa sobre qui la hi tenia que portar, fins que al cap i a l'últim la noia l'hi va portar...» (p. 306). Aquests fragments palesen la distància que hi ha entre l'heroïna d'aquesta versió i la que apareix en la coneguda versió de Walt Disney.

Per a cada tipus rondallístic, Guiscafrè en fa un estudi complet en el qual destaca les particularitats de les versions i n'analitza les característiques en el marc dels estudis més rellevants sobre el tema publicats a nivell internacional. L'estudi del *Rondallari* es tanca amb una bibliografia molt completa i amb uns índexs de motius, de tipus i de títols que permeten localitzar la informació continguda al llibre de manera molt efectiva.

En resum, el *Rondallari Aguiló* és un llibre d'un alt nivell, que contribueix a clarificar el panorama dels estudis del folklore, i en particular de la rondallística, durant el segle XIX, un segle encara no prou investigat, tot i que marca l'inici d'una intensa activitat folklòrica que s'incrementarà i donarà importants fruits en el segle següent.